

Попри зайнятість, ювіляр завжди готовий до неформальних зустрічей, розв'язання нагальних питань, з якими звертаються до нього не лише співробітники інституту, а й учені з інших вузів та наукових установ країни. Його відкритість, щирість і порядність підкріплюються активною життєвою позицією, готовністю надати допомогу колегам та землякам. До нього пишуть, звертаються за порадою з різних куточків нашої країни. О.П.Рєєнт знаходить час відповідати і надає дієву допомогу Канівському інтернату для дітей із вадами слуху, багатьом школам Київщини та Вінниччини.

Олександр Петрович Рєєнт перебуває на творчому злеті. У ювіляра багато нових задумів і планів. Тож нехай вони збудуться!

І.Б.Гирич (Київ)

ДО 75-РІЧЧЯ ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК О.А.КУПЧИНСЬКОГО

В історії суб'єктивний фактор – чинник особистості – часто буває визначальним. Поява на суспільному небокраї будь-якої відомої постаті ніби зумовлюється об'єктивними громадськими потребами. І все ж, якби не геній М. Грушевського, не мало б Наукове товариство імені Шевченка (НТШ) і половинної своєї слави та заслуг перед українським народом. Ніхто до і після нього не зміг так успішно керувати ентеєшівським кораблем: друкувати таку кількість видань, мати відповідну матеріальну базу, здійснювати не лише науковий, а й культурно-політичний вплив на усе українське життя кінця XIX – початку XX ст.

Вплив самовідданої праці О.Купчинського на діяльність Товариства в наші дні цілком співмірний часам свого славного попередника – добі, коли НТШ лише тільки утверджувалося як наукова установа академічного типу, передусім його друкований орган – «Записки». Так розумів завдання інституції у 1890-х рр. М.Грушевський, і за короткий час останні стали двомісячником, повновартісним науковим журналом зі статейним, рецензійним та хронікальним відділами, що робили їх повноцінним європейським виданням.

У часи М.Грушевського українська гуманітаристика робила лише перші кроки, а тому існувала можливість увесь спектр матеріалів суспільно-гуманітарних наук – історію, філологію, літературознавство тощо вміщувати в одному журналі. Перед Олегом Антоновичем стояла вже інша проблема – тематичного розведення різного за напрямками знань матеріалу по відповідних томах «ЗНТШ». Тепер у них друкуються не лише праці з історії й філології, з незначними вкрапленнями інших гуманітарних спеціальностей, а і матеріали вузько спеціалізованого характеру: джерелознавство, спеціальні історичні дисципліни, музикознавство, мистецтвознавство, архітектура та містобудування, літературознавство, театрознавство тощо. Тому й довелося О.Купчинському переробляти структуру «Записок», виходячи з умов нинішнього рівня функціонування науки. Якщо за Грушевського публікувалося на рік шість зошитів журналу по 200–250 сторінок, де в кожному друкувалося по 2–4 статті та інші матеріали, то вже за керування «Записками» Олега Антоновича виходять ваговиті томи збірників по 600–700 сторінок, де статейного матеріалу у 5 разів більше. Грушевський не розрізняв дослідницькі й джерельні матеріали. О.Купчинський для поділу їх увів окремі рубрики.

За чверть століття безперервного редагування від 1990 по 2008 р. з'явилось 36 томів «Записок НТШ» (нині редагуються 37 і 38 томи). Лише М.Грушевський за своє життя відредагував більше 115 томів. Але, коли порівнювати обсяг одного тому кінця XX – початку XXI ст., який охоплює три томи кінця XIX – початку XX ст., то Олег Антонович із цієї точки зору вже перевершив свого славного попередника. Цей факт сам по собі вражає та не може не викликати захоплення нинішнім головою Товариства.

«Записки НТШ» О.Купчинського є провідним, одним із найкращих наукових часописів України. У вітчизняній історії було не так багато вдалих проєктів періодики історико-наукового характеру, які вирішально впливали не лише на творче, а й громадсько-політичне життя. Крім «Записок НТШ», «Записок УНТ», Літературно-наукового вісника та «України» М.Грушевського, це – «Киевская старина» Ф.Лебединцева і В.Науменка, «Правда» М.Подолінського, О.Кониського й О.Барвінського, «Літопис Червоної калини», «Записки історично-філологічного відділу ВУАН» А.Кримського та С.Єфремова, «Вісник» Д.Донцова, паризька «Україна» І.Борщака, «Архіви України» І.Бутича, «Пам'ятки України» кінця 1980–2000-х рр. А.Серикова й О.Рибалка, мабуть, «УІЖ» від початку 1990-х і, нарешті, «Записки НТШ» О.Купчинського. Поки вони існують, спокійно та без сорому можна дивитися в очі представників світової науки.

Редагування «Записок НТШ» – не єдина видавнича справа О.Купчинського у середині Товариства. Вона становить хіба що половину всіх книжкових проєктів останнього. Олег Антонович курирує й періодичні наукові видання інших секцій і відділень НТШ: «Праці» природничої, фізикоматематичної та лікарської секцій Товариства. Він започаткував різні науково-додоміжні серії й встигає редагувати та видавати біографії видатних науковців – дійсних членів організації (серія «Визначні діячі НТШ»), науково-популярний і інформаційний журнал «Вісник НТШ», бібліографічну серію праць учених, томи окремих наукових видань. Серед останніх особливо хотілося на-

голосити на виданні археографічних проектів, яких не в силі були фінансово потягнути інші наукові інституції, зокрема Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАНУ у Києві. Йдеться передусім про універсали українських гетьманів, книгу Литовської метрики 1550 р., опис архіву І.Крип'якевича й Ярослава Падоха, який виконав сам ювілянт.

Крім того, О.Купчинський редагував матеріали численних конференцій, симпозіумів, семінарів, круглих столів, які протягом останнього двадцятиріччя проводило НТШ. Зокрема це збірники текстів виступів на зібраннях, присвячених Т.Шевченку, О.Барвінському, М.Грушевському, М.Шашкевичу, вітчизняному правопису і науковій термінології, питанням історії української й слов'янських мов, проблемам літературознавчого та художнього перекладів. Редагував Олег Антонович і наукові праці окремих науковців: Л.Рудницького, О.Цалай-Якименко, Л.Кіювської, О.Козаренка, І.Крип'якевича, О.Домбровського й ін. (Див. Каталог видань НТШ. 1990–2007 рр.).

Досвід видавничої діяльності О.Купчинський здобував не один десяток років. Він був одним із найактивніших в Україні археографів і практикуючих джерелознавців. Допомогла й тривала школа Центрального державного історичного архіву у Львові, де Олег Антонович як начальник видавничого відділу пропрацював у 1960–1970-ті рр. О.Купчинський поруч з І.Бутичем, О.Мацюком, У.Єдлінською та Я.Дашкевичем був причетним до всіх найбільших видавничих проектів Головного архівного управління УРСР. Він брав участь як упорядник майже всіх томів, присвячених найвідатнішим культурним діячам України XIX ст. зокрема започаткованого в 1964 р. київським археографом І.Бутичем тому, присвяченого життю й діяльності Т.Шевченка. Головна ідея була більш ніж амбітна, а водночас і небезпечна для радянського режиму – архівними документами викласти історію діянь відроджувачів нації, постатей, які ствердили у нову добу окремішність українців. Невипадково, що за часи так званої «відлиги» з'явилося лише два томи, за брежнєвщини – один, а два останні томи, що були вже готовими на межі 1960-х – 1970-х рр., вийшли друком лише за доби незалежності. Мають на увазі великі, в 40 друк. арк. томи «Іван Франко. Документи і матеріали. 1856–1965» (1966), «Леся Українка. Документи і матеріали. 1871–1970» (1971), «Володимир Гнатюк. Документи і матеріали. 1871–1989» (1998), «Михайло Драгоманов. Документи і матеріали. 1841–1994» (2001).

Протягом 1970–1980-х центральні державні історичні архіви у Києві й Львові видавали з назви нібито ідеологічні, а по суті за змістом одні з найцінніших матеріалів із соціальної історії міст і сіл – збірники документів про селянський та робітничий рухи. В усіх них Олег Антонович брав найдіяльнішу участь. Перерахуймо ці збірники: «Класова боротьба селянства Східної Галичини. 1772–1849» (1974), «Селянський рух на Україні. Середина XVIII – перша чверть XIX ст.» (1978), «Боротьба за воз'єднання Західної України з УРСР. 1917–1939» (1979), «Зародження робітничого класу на Україні. Середина XIII ст. – 1861 р.» (1982), «Селянський рух на Україні. 1826–1849 рр.» (1985). Усього їх 15.

Окремо треба наголосити на архівних публікаціях документів середньовічної доби, в яких участь О.Купчинського була ще більш суттєвою. У 1970 р. разом з І.Керницьким і Л.Гумецькою Олег Антонович видав «Акти села Одрехови», в 1972 спільно з Е.Ружицьким був підготовлений «Каталог пергаментних документів ЦДА УРСР у м. Львові», в 1975 р. вийшов збірник документів «Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні (XVI – перша половина XVII ст.)», нарешті, у 1986 р. світло побачив збірник «Історія Львова в документах і матеріалах». Надзвичайну вагу для досліджень доби національного відродження Західної України має збірник О.Купчинського, Ф.Стебля й інших археографів «Русалка Дністрова». Документи і матеріали».

Спеціально варто сказати про книгу, яка стала докторською дисертацією Олега Антоновича і підсумком його тридцятирічної праці над актовим матеріалом давньої держави на західних землях – «Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – перша половина XIV. Дослідження. Тексти» (2004). Ця праця нагадує традицію київської школи В.Антоновича, коли документальний матеріал збірника супроводжувала докладна дослідницька монографія. В.Антонович, як редактор і автор вступної студії, підготував вісім томів «Архива ЮЗР». О.Купчинський, можливо, не писав таких розлогих вступних студій, але брав участь у 15-ти збірниках документів, чим навечно вписав своє ім'я в історію українського історичного джерелознавства. Не забуваймо, у радянський час єдиною галуззю, в якій могли себе проявити історики – це видання джерельних матеріалів. На іншу літературу накладала своє недремне око комуністична цензура. У радянський час можна назвати лише хіба чотирьох археографів-джерелознавців, які примудрилися вийти за рамки дозволеного офіційною радянською історіографією. Це були І.Бутич, Я.Дашкевич, О.Мацюк та О.Купчинський.

Безперечно, таких значних успіхів НТШ і його видання не змогли досягнути не май ювілянт таких різноманітних знань, наукової ерудиції, розмаїтих інтересів в усіх ділянках гуманітарних наук. Про цей обшир знань свідчить бібліографія праць останнього, видана в збірнику праць до його 70-річчя.

Маючи базову філологічну освіту, Олег Антонович мав кращу від істориків за фахом можливість орієнтуватися в інших суспільних науках, оскільки філологія більше, ніж інші гуманітарні дисципліни, мала об'єктивну наукову основу, менше була заідеологізована. Не випадково, що й такі визначні фахівці сучасної історіографії, як Я.Дашкевич та Н.Яковенко, також філологи за освітою. Вивчаючи історію мови, О.Купчинський став першорядним істориком-джерелознавцем, розширивши хронологічні межі своїх дослідів від початку 1960-х рр. до наших днів на всю тисячолітню українську історію від IX–XIII століть до новочасної XIX ст. і модерної історії України XX ст. Як істо-

рик-джерелознавець, ономаст, топоніміст, дослідник давньоукраїнського актового матеріалу й староукраїнської мови князівських і литовсько-польських часів, дослідник громадсько-політичного життя, знавець історичного джерелознавства та спеціальних дисциплін (сфрагістики, дипломатики, геральдики, палеографії, хронології, краєзнавства, біографістики тощо) О.Купчинський майже за п'ятдесят років активної наукової діяльності написав близько чотирьохсот статей, джерельні студії, рецензії й науково-інформаційні тексти. Уже давно Олег Антонович – науковець широкого діапазону – посідає чільне місце серед провідних учених із національної історіографії – таких, як Я.Дашкевич, Я.Ісаєвич, М.Крикун, Н.Яковенко, С.Білокінь, В.Степанков.

Спробуймо за браком місця лише нарисово дати стислу характеристику наукових писань нашого ювіляра. У ділянці ономастики та топоніміки О.Купчинський виступив як оригінальний самостійний дослідник ще на початку 1960-х рр. і багато працював у ній протягом 1970-х рр. Він вивчав географічні назви України, писав про топонімію як спеціальну історичну дисципліну, про важливість збору відповідних назв по регіонах і укладання словників. Підсумком його багаторічних дослідів у цій ділянці стала кандидатська дисертація і монографія «Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень: (Географічні назви на -ичі-)» (1981).

Олег Антонович – головний фахівець із дипломатики і джерелознавства Галицько-Волинської держави, найкращий знавець її збереженого й втраченого актового матеріалу. Назвемо лише деякі його публікації з цієї проблеми, лишаючи в стороні його фундаментальну книжку 2004 р. «Дослідження і публікації грамот Галицько-Волинського князівства у XVIII – першій половині XIX ст.», «Розвиток галицько-волинського документа в контексті міжслов'янських зв'язків XIII–XIV ст.», «Втрачені пергаментні грамоти міст і сіл Галичини XIV – першої половини XIX ст.», «Нові документи Литовської та Коронної метрик про Поділля кін. XIV – першої пол. XV ст.», «Земські та городські документальні фонди Львова» та ін.

У царині мовознавства О.Купчинський також написав чимало. Його цікавила мова актового документа князівського і литовсько-польського періодів української історії, співвідношення письмової та актових мов часів Речі Посполитої. Серед його публікацій з мовознавчої проблематики варто назвати такі: «Із спостережень над розвитком документа та діяльністю князівської канцелярії галицько-волинських земель XIII – першої половини XIV ст.», «Українська церква і питання української (руської) народно-розмовної мови у другій половині XVI–XVII ст.». «Слово о полку Ігоревім» у перекладах, переспівах і дослідженнях першої половини XIX ст.», «Мова «Казання» Мелетія Смотрицького на похорон о. Леонтія Карповича 2 листопада 1620 р.».

Суттєвим є внесок О.Купчинського у ділянку дослідження громадсько-політичного руху в Галичині XIX ст. У центрі його джерелознавчої уваги був документальний матеріал про діяльність «Руської Трійці». Зокрема Олег Антонович брав участь у колективній монографії «Руська Трійця» в історії суспільно-політичного руху і культури України», де написав три параграфи тексту. Окремі підбірки документів із ЦДДА України у м. Львові постійно друкувалися на сторінках «Архівів України». Це документи, що стосувалися Т.Шевченка, І.Франка, І.Труша, М.Черемшини й ін. О.Купчинським надруковано низку статей про взаємини А.Бельовського та І.Вагилевича, видавничо-археологічну діяльність членів «Руської Трійці», документи і матеріали про взаємини О.Барвінського й М.Грушевського.

У «Записках НТШ» Олег Антонович започаткував окремий документальний напрям публікацій, розпочав друк листувань, що знаходяться в рукописному відділі бібліотеки ім. В.Стефаніка. І сам підготував низку публікацій листів, зокрема О.Барвінського до Ф.Міклошича, О.Кульчицького до Б.Лепкого, М.Кордуби до М.Грушевського, В.Стефаніка до митрополита Андрея Шептицького.

Не можна не відмітити внеску О.Купчинського у царині біографістики. Лише в «Довіднику з історії України» І.Підкови та Р.Шуста надруковано з півсотні біографій учених, громадських діячів Галичини XVIII–XIX ст. А у «Хроніці», «Віснику», «Записках» НТШ було опубліковано наукові силуетки, ювілейні замітки, некрологи про Я.Янів, Р.-С.Луканя, М.Гриневецького, В.Сенютовича-Бережного, Л.Райчинець, М.Тершаковця, Й.Дзензелівського, І.Ю.Шпитецького, Й.Сліпого, О.Мацюка, М.Тершаковця, Д.Струка, В.Лабу, Я.Падоха, О.Домбровського та багатьох інших.

Звичайно, просто неможливо у короткій замітці перерахувати всі науки та історичні спеціалізації, в яких лишив свій слід О.Купчинський. Залишається лише побажати ювіляру міцного здоров'я і подальшої такої ж результативної праці на користь національної науки!